

7. Любань О.С., Кіреєв О.І. та ін. Внутрішній аудит у банках: навч. посіб. К.: Центр навч. літ-ри, 2006. 220 с.

8. Андреев В.Д. Внутренний аудит: учеб. пособ. М.: Финансы и статистика, 2003. 464 с.

9. Публикации / Институт внутренних аудиторів. М.: AuditNET, 2001-2009. URL: http://www.iaa-ru.ru/publication/member_articles/.

10. Нетикша О. Стандарти внутрішнього аудиту підприємства. Бухгалтерський облік і аудит. 2003. № 8. С. 43-50.

11. Стандартизація внутрішнього аудиту / А.П. Высоцкий, И.В. Мирошниченко, Д.А. Сагин. Внутрифирменные стандарты как гарантия качества предоставления аудиторских услуг: 5-я межрегион. науч.-практ. конф.: сб. тез. и текстов выступлений. Запорожье, 2006. С. 13-20.

ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЯК ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

RESEARCH OF FINANCIAL LIABILITIES AS AN ACCOUNTING AND ANALYTICAL CATEGORY

У статті розглянуто сутність фінансового зобов'язання з позиції бухгалтерського обліку та аналізу. Досліджено генезис наукової думки видатних науковців. Сформульовано визначення фінансового зобов'язання як обліково-аналітичної категорії.

Ключові слова: фінансове зобов'язання, бухгалтерський облік, аналіз, фінансова звітність.

В статье рассмотрена сущность финансового обязательства с позиции бухгалтерского учета и анализа. Исследован генезис научной мысли выдающихся ученых. Сформулировано определение финансового

обязательства как учетно-аналитической категории.

Ключевые слова: финансовое обязательство, бухгалтерский учет, анализ, финансовая отчетность.

The article discusses about the nature of the financial liability from the standpoint of accounting and analysis. Researched the genesis of the scientific thought of prominent scholars. As a result of the research conducted the definition of a financial liability as an accounting and analytical category was formed.

Key words: financial liabilities, accounting analysis, financial statements.

УДК 657.412:658.148

Лещенко К.П.

аспірант

Університет банківської справи

Постановка проблеми. Розвиток економічних відносин зумовлює посилену увагу до фінансових зобов'язань, адже з фінансового погляду їх своєчасне погашення визначає стабільність розвитку суб'єктів господарювання та позитивно пливає на фінансовий результат діяльності. Ефективне управління фінансовими зобов'язаннями набуває стратегічного значення і, безумовно, впливає на фінансовий стан суб'єкта господарювання у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження сутності поняття «зобов'язання» зробили чимало вчених усіх часів, серед яких: Н. д'Анастасіо, В. Бланшар, Ф. Вілла, С. Герман, П. Герстнер, Ф. Гюглі, Р. Делапорт, Л. Діка, Т. д'Іпполіто, Б. Кастильо, Л. Кріпа, П. Кур, Ш. Пангло, Д. Россі, Ж. Саварі, Л. Флорі. Дослідження фінансових зобов'язань як обліково-аналітичної категорії здійснювали вітчизняні науковці: Ф.Ф. Бутинець, Л.Б. Долінський, І.В. Орлов, І.М. Парасій-Вергуненко, О.М. Петрук, Л.М. Кіндрацька, О.П. Кундря-Висоцька, І.Ф. Сидоров, О.В. Цуканова та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретичних основ фінансових зобов'язань як обліково-аналітичної категорії

та подальший розвиток термінології бухгалтерського обліку у сфері фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансові зобов'язання виконують важливу роль у розвитку економіки України як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях. У сучасних умовах господарювання операції з фінансовими зобов'язаннями є досить поширеними, оскільки суб'єкти господарювання у ході своєї діяльності мають економічні взаємовідносини з іншими фізичними та юридичними особами, у результаті яких виникають зобов'язання.

Фінансові зобов'язання є невід'ємним складником діяльності суб'єктів господарювання і водночас займають вагомому пасивну частину балансу. З одного боку, зобов'язання спонукають до віддачі грошових коштів, проте з іншого – саме вони формують надходження і поповнення активу.

Дослідженню питанню фінансових зобов'язань присвятили свої праці представники таких країн, як Італія (Людовік Кріппа, Джузеппе Россі, Франческо Вілла, Н. д'Анастасіо), Франція (Жак Саварі, Людовіко Флорі, Шарль Пангло, Репс Делапорт), Німеччина (Фрідріх Гюглі, Ейген Шмаленбах, Пауль Герстнер, Сімон Герман), Нідерланди (Пітер

де ла Кур), Англія (Лоуренс Діксі), Іспанія (Берналь Діасдель Кастильо).

Яскравим представником Англії, який підійшов до змістовного наповнення зобов'язань, є Лоуренс Діксі. Він доводить, що в основі закону подвійності лежить поняття «трансферт», тобто передача чогось від однієї особи чи місця до іншої особи або місця. Крім того, потрібно відрізнити господарство від його власника. Господарство включає у себе, з одного боку, цінності і права, а з іншого – вимоги до третіх осіб. Тобто те, що відомо під загальною назвою «актив», а з іншого боку – зобов'язання по відношенню до третіх осіб, або «пасив». Різницю між активом, пасивом і капіталом також можна віднести до пасиву, оскільки сума зобов'язань характеризує величину зобов'язань господарства перед його власником [1, с. 174].

З кінця XVI і все XVII ст. в багатьох німецьких країнах існувало правило: обсяг боргових зобов'язань, відображений у бухгалтерських книгах, визнається судом до присяги на Біблії в півсуми, а після – у повній.

Іспанія була першою країною, що стала на шлях державної регламентації обліку. Відомим представником Іспанії, який розглядав зобов'язання, є Берналь Діас дель Кастильо. Він визнавав предметом бухгалтерського обліку договори і незвичайно розширяв сферу об'єктів бухгалтерського обліку [2, с. 80].

У нідерландських бухгалтерів характерною рисою була цікавість до бухгалтерського обліку як до процедури, так і до теоретичного осмислення системи рахунків і подвійного запису. Представником цієї країни є Пітер де ла Кур. У частині відображення товарів він відстоював позицію відображення зобов'язань, що витікали з договорів поставки. Для цього він запропонував спеціальний рахунок «Товари до отримання». Рахунок дебетувався по укладанню договору з постачальником і кредитувався рахунком «Магазин» на суму отриманих від постачальника товарів. Дебетове сальдо рахунку відображало суми очікуваних від постачання товарів [1, с. 173].

Видатний представник напряму італійської бухгалтерської школи першої половини XIX ст. Ніколо д'Анастасіо наблизився до глибокої сутності та теоретичної обґрунтованості зобов'язань. У своїй праці він указує на те, що кожна торгова операція обов'язково має відношення до власника господарства, а тому вона завжди повинна бути проведена до рахунку капіталу. Одним із тверджень Ніколо д'Анастасіо було: «Облік – це реєстрація прав і зобов'язань власника». За вченням науковця кожна господарська операція викликає не подвійний запис, а четвертний, тому система має бути названа не подвійною, а четвертною. Четвертна бухгалтерія д'Анастасіо передбачала облік руху цінностей між учасниками господарського процесу

і зміну їхніх прав і зобов'язань. При цьому будь-який рух, стверджував д'Анастасіо, просувається з одного місця в інше і має подвійний ефект. Ефективність четвертного запису, на жаль, не виправдалася, тому що подвійний запис доцільніше виклав сутність операцій, що відбуваються у господарському житті. Проте вчений зробив великий крок назустріч сутності зобов'язань [3, с. 19].

Представник Італії Теодоро д'Іпполіто висунув три критерії для відображення послідовності розміщення статей в активі: функціональне значення засобів (визначення тих, якими можна розпоряджатися); відтворюваність; іммобілізація і один критерій в пасиві – строки відтворювання, у зв'язку з чим виділяються: 1) зобов'язання що підлягають негайній оплаті; 2) зобов'язання з довгостроковим строком оплати; 3) зобов'язання, строки погашення яких можна не приймати до уваги [3, с. 20].

Вагомий внесок у розвиток основ обліку зобов'язань здійснив Франческо Вілла, який провів синтез юридичних та економічних цілей обліку, систематизував бухгалтерські знання, концептуально осмислив основні облікові категорії. Всі рахунки Ф. Вілла поділив на три групи: депозитні; особисті; методологічні підсумкові (рахунок доходів і витрат, рахунки початкового і кінцевого балансу). На думку науковця, рахунки відкривалися для окремих накопичень або інших цінностей, і за цими рахунками визначалися зміни зобов'язань перед власником У дебеті зберігаючих рахунків записується збільшення їхніх зобов'язань перед власником. Таким чином, Ф. Вілла розмежував подвійний запис та інформацію, котру вона несе, на юридичну й економічну [3, с. 21].

Позиція відомого французького вченого В. Бланшара полягала у тому, що правильність боргових зобов'язань за їх номінальною вартістю – хибність, а передбачити результати сумнівних зобов'язань – химерність. Внесок Л. Флорі полягає у тому, що він уперше підкреслив різницю між моментом виникнення зобов'язання і моментом оплати [3, с. 22]. Очевидно, що видатками є не виплати грошей, а зобов'язання їх сплатити, тобто не рух фінансових ресурсів, а зміна прав і зобов'язань їх оплатити, тобто не рух фінансових ресурсів, а зміна прав і зобов'язань лежить в основі бухгалтерського обліку. Англійський економіст Б. Райан досить влучно дає визначення, що зобов'язання – це вільно укладена угода між двома чи більше сторонами для здійснення певної діяльності, що має економічну цілеспрямованість [4, с. 55].

Згідно з концептуальною основою фінансової звітності, зобов'язання як елемент фінансової звітності – це обов'язок чи відповідальність діяти або робити певним чином. Зобов'язання можуть мати юридичну силу внаслідок контрактних зобов'язань або законодавчих вимог. Як правило, так буває, коли йдеться, наприклад, про

кредиторську заборгованість за отримані товари та послуги. Але зобов'язання також виникають у результаті повсякденної ділової практики, традиції та бажання підтримувати добрі ділові стосунки або діяти справедливо. Якщо, наприклад, суб'єкт господарювання вирішує змінити політику і виправити недоліки своєї продукції, які виявилися після закінчення гарантійного строку, суми очікуваних витрат щодо вже реалізованих товарів уважатимуться зобов'язанням суб'єкта господарювання.

Треба розрізняти наявні та майбутні зобов'язання. Рішення управлінського персоналу суб'єкта господарювання придбати активи в майбутньому не призводить до виникнення зобов'язання. Як правило, зобов'язання виникає тільки тоді, коли актив отримано або коли суб'єкт господарювання укладає невідмовну угоду придбати актив. У цьому разі невідмовність угоди означає, що економічні наслідки невиконання зобов'язання, наприклад у зв'язку зі штрафними санкціями, не дадуть суб'єктові господарювання можливості уникнути вибуття ресурсів на користь іншої сторони.

Зобов'язання виникають у результаті минулих операцій або інших минулих подій. Так, наприклад, придбання товарів й отримання послуг призводить до виникнення кредиторської заборгованості (якщо вони не були попередньо сплачені або сплачені після доставки), а одержання позики банку призводить до зобов'язання повернути її. Суб'єкт господарювання може також визнавати зобов'язанням майбутні знижки, основані на щорічних закупках покупців, у такому разі реалізація товарів у минулому є операцією, внаслідок якої виникає зобов'язання [5].

Наукові дослідження щодо сутності фінансових зобов'язань як обліково-аналітичної категорії здійснюють сучасні українські вчені, але повноцінному

визначенню фінансових зобов'язань з обліково-аналітичного погляду здебільшого присвячено недостатньо уваги.

Для виявлення сутності, розбіжностей чи отождоження трактування проведено аналіз нормативно-законодавчої бази. Результати аналізу узагальнено в табл. 1.

На законодавчому рівні України трактування сутності терміну «фінансове зобов'язання» є досить широким, адже залежно від того, як буде охарактеризована заборгованість, прямо пропорційно й буде залежати, чи буде вона визнана зобов'язанням. Правила ведення бухгалтерського обліку зобов'язань щільно пов'язані з іншими положеннями бухгалтерського обліку. У зв'язку із цим для уникнення непорозумінь з обліком зобов'язань необхідно відповідним чином побудувати й інші елементи облікової системи, такі як, наприклад, облік доходів та витрат, облік активів тощо. Разом із тим зобов'язання визнається, якщо його оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигід у майбутньому внаслідок його погашення [6].

Свою чергою, П(С)БО 11 «Зобов'язання» визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про зобов'язання та її розкриття у фінансовій звітності вітчизняними підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами незалежно від форм власності (крім бюджетних установ та підприємств, які, відповідно до законодавства, складають фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності) [7].

Трактування зобов'язань у МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» та НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» ідентичне. Проте, згідно з міжнародними стандартами, зобов'язання

Таблиця 1

Дослідження сутності поняття «фінансове зобов'язання» у нормативно-законодавчій базі

Джерело	Визначення
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»	Зобов'язання – це заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди
Національний банк України	Визначає фінансове зобов'язання як будь-яке зобов'язання, що є контрактним зобов'язанням передати грошові кошти або інший фінансовий актив іншому суб'єкту або обмінятися фінансовим активом чи фінансовим зобов'язанням з іншим суб'єктом за умов, які є потенційно несприятливими для банку
П(С)БО 11 «Зобов'язання»	Зобов'язання – це заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення економічних вигід у майбутньому
МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи»	Трактує зобов'язання як наявне зобов'язання суб'єкта господарювання, яке виникає в результаті минулих подій і погашення якого, за очікуванням, призведе до вибуття ресурсів суб'єкта господарювання, котрі втілюють у собі економічні вигоди
МСФЗ 9 «Фінансові інструменти»	Фінансове зобов'язання – це будь-яке зобов'язання, що є: контрактним зобов'язанням надавати грошові кошти або інший фінансовий актив іншому суб'єктові господарювання чи обмінювати фінансові активи або фінансові зобов'язання з іншим суб'єктом господарювання за умов, які є потенційно несприятливими для суб'єкта господарювання

можуть виникати не тільки з договорів або законів, а й у результаті добровільного прийняття на себе зобов'язань для підтримання добрих ділових стосунків із партнерами або намагання вчинити справедливо. Зобов'язання важливі для підприємства, оскільки за їх допомогою відбувається обмін економічними цінностями [8, с. 131].

Сучасні умови господарювання породжують об'єктивну необхідність використання суб'єктами підприємницької діяльності крім власного капіталу ще й позикового. Залучений із зовнішніх джерел капітал призводить до утворення зобов'язань. Наявність зобов'язань вважається нормальним станом будь-якого діючого підприємства, оскільки вони є основою взаємозв'язків між суб'єктами господарювання.

Серед багатьох підходів до сутності зобов'язання найбільш описаними в економічній літературі є ототожнення зобов'язання з кредиторською заборгованістю, що значно звужує це поняття. В обліку фінансове зобов'язання – це джерело формування фінансових ресурсів для фінансування операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства. У майбутньому заборгованість за зобов'язаннями має бути погашена шляхом передачі певних активів або послуг. Таким чином, фінансове зобов'язання – це вимоги кредиторів стосовно активів підприємства. Проте факт відображення зобов'язань у фінансовій звітності суб'єкта господарювання вважається нормальним станом будь-якого діючого учасника фінансового ринку, оскільки є основою їхніх економічних взаємовідносин. Як об'єкт обліку фінансове зобов'язання є одним з основних чинників, що мають безпосередній вплив на фінансовий стан суб'єкта господарювання та його економічні показники, такі як ліквідність, кредитоспроможність, оборотність обігових коштів тощо.

Висновки з проведеного дослідження. У сучасних умовах наявність зобов'язань у фінан-

совій звітності суб'єкта господарювання є досить поширеною. Дослідження сутності фінансового зобов'язання як обліково-економічної категорії дає змогу сформулювати таке визначення: зобов'язання – це елемент фінансової звітності, складова частина фінансового стану суб'єкта господарювання, що є джерелом формування та фінансування активів; виникає внаслідок дій, які були скоєні в минулому, але чинять вплив на операційну діяльність суб'єкта господарювання, погашення яких передбачає поліпшення фінансового стану та засвідчує про високий рівень платоспроможності суб'єкта господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Орлов І.В. Генезис поняття «зобов'язання» в юридичному та економічному напрямках бухгалтерського обліку. Міжнародний збірник наукових праць. 2016. № 16. С. 170-177.
2. Соколов Я.В. Бухгалтерський облік: від витоків до наших днів: навч. посіб. М.: ЮНІТИ, 1996. 638 с.
3. Орлов І.В. Теорія та методологія бухгалтерського обліку і контролю зобов'язань суб'єктів господарювання: дис. ... докт. ек. наук: 08.00.09. Житомир, 2011. 524 с.
4. Райан Б. Стратегічний облік для керівника. М.: ЮНІТИ, 1998. 616 с.
5. Концептуальна основа фінансової звітності / IASB, Стандарт, Міжнародний документ. 2010. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_009.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 128 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0093-11/ed20120518>.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>.
8. Михайлишин Н.П. Сутність зобов'язань та їх класифікація: економічний та правовий аспекти. Економіка: реалії часу. 2012. № 2(3). С. 130-135.